

„Hercules Germanicus”

LUTHER Márton: *Felelősség az egyházzért*. Szerk. Csepregi Zoltán. Luther Kiadó, Budapest, 2017. (Luther válogatott művei 2.)

A Magyarországi Evangélikus Egyház hét évvel ezelőtt Reformációi Emlékbizottságot hívott létre, amely a reformáció kezdetének 500. évfordulójára azt a nemes célt tűzte ki, hogy tizenkét kötetben megjelenteti az eddigi legteljesebb magyar nyelvű Luther szövegkorpuszt. E nagyszabású vállalkozás a száz évvel korábbi – a 400. évforduló jegyében indult, majd az I. világháború miatt torzóban maradt – Masznyik Endre (1857–1927) egyháztörténész, pozsonyi teológiai tanár által válogatott és szerkesztett hat kötetes sorozatot kívánja felváltani, több okból is.

Először is, a Masznyik-féle hat kötetben a híres weimari kritikai kiadás (*Weimarer Ausgabe*) immár közel száz kötetéből számos jelentős irat nem szerepel; másodsor: az elmúlt évszázad textológiai és történeti kutatásai, kiadásai indokolják a korszerű bevezetéssel és jegyzetekkel ellátott szövegek kiadását; harmadszor: az elmúlt száz évben a magyar nyelv sokat változott, ezért az egykor megjelentetett fordításokat lektorálni, illetve a mai helyesírási szabályokhoz igazítani kellett. A száz évvel ezelőtti LM (Luther művei) sorozatot felváltja tehát a modern LVM (Luther válogatott művei), s amit egy évszázaddal ezelőtt Masznyik végzett el, azt a munkát a hatalmas filológiai tudással, kiváló szervező-készséggel rendelkező Csepregi Zoltán, az Evangélikus Hittudományi Egyetem tanszékvezető professzora látta el, aki nemcsak az egykori latin és a német nyelv alapos ismerője, hanem mai magyar nyelvre is mívesen fordító és a fordításokat lektoráló egyháztörténész.

Neki köszönhető a 2011-es LVM 5 (*Bibliafordítás, vizsgáztatás, imádság*); a 2013-as LVM 7 (*Levelek*); a 2014-

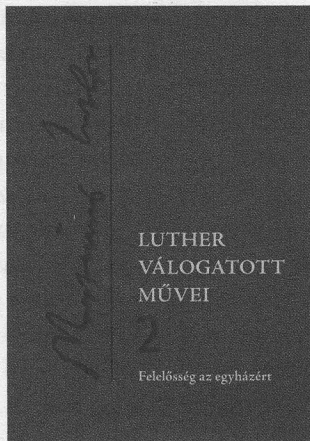
es LVM 8 (*Asztali beszélgetések*); a 2015-ös (Horváth Orsolyával közösen szerkesztett) LVM 6 (*Prédikációk*); s legújabban az LVM 2 (*Felelősség az egyházzért*) című kötet.

Témánk tehát a sorozat immár ötödik – számozás szerint második – vaskos kötete. A majdnem nyolcszáz oldalas könyv mintegy tizenöt olyan Luther-írást tartalmaz, amelyek az egyház védelméről szólnak, ezért hangzik így a cím: *Felelősség az egyházzért*.

A három püspök által írt *A hitvitázó Luther* című előszó figyelmeztet, hogy e kötetben a mai ökumenikus korszak klímájában nem túl barátságosnak tűnő, sőt a stílusérzékünket és a fülünket is sokszor sértő, érdes hangú polemikus írások is olvashatók: Luther „[...] a kor disputációinak és publicisztikájának megfelelően kíméletlenül rámutat ellenfele érvelésének gyenge pontjaira, s adott esetben nem fukarkodik a csúfondáros fordulatokkal, vaskos kifejezésekkel sem” (7. o.). A szerkesztő bevezetőjének újszerűsége, hogy hasznos áttekintést nyújt e vitairatok magyarországi recepciójáról, számos könyv-

és könyvtártörténeti érdekességre mutat rá.

A tizenöt Luther-szöveg nagyobbik része ismert, vagy a Masznyik-sorozat 2. kötetéből, vagy más kiadásból. Ám a régebbi szövegek sem csupán javított formában, hanem több esetben is bővebb változatban kerülnek a mai olvasó elé. Az egykori fordításokat az eredetivel egybevetette: Büki Zsófia, Csepregi Zoltán és Frazer-Imregh Monika, az új fordítók: Büky Zsófia, Csepregi Zoltán, Gromon András, Hegyessy Mária voltak. Három olyan Luther-mű van a kötetben, amelyet első fordításban olvashatunk: *A német lovagrend lovagjaihoz* írt 1523-as írás Hegyessy Mária fordításában és a leginkább szórakoztató, ám egyúttal talán leginkább „botránkozató” *Hurka Gyurka ellen (Wider Hans Worst)* című vitairat 1541-ből Büki Zsófia és Csepregi Zoltán

fordításában, valamint a *Rajnai újság*. A kötet az írásokat azok keletkezésének kronológiai sorrendjében közli: az első az 1520-ban írt *A jó cselekedetekről* szóló írás, az utolsó az 1541-es *Hurka Gyurkát* követő 1542-es egy oldalas *Rajnai újság*, amelyben Luther Albert mainzi érsek ereklyegyűjteményét pellengérezzi ki szatirikus hangon.

Luther mindenekelőtt tanító volt. Nem moralizált, nem egyszerűen az egyházi élet feslettsége, romlottsága háborította fel, hanem a tanítás eltorzulása. Ez készítette vitára, és bármennyire is éles polémijának a stílusa, mindvégig az igazság szenvedélyes keresése volt számára az elsődleges cél.

Ha ismertetésünkben a kötet kronológiai szerkezetét követjük, az alábbi címeket adhatjuk az egyes írásoknak: 1. A wormszi birodalmi gyűlés előtt (1520); 2. Worms és Augsburg között (1522–1530); 3. Augsburg időszakában (1530); 4. Augsburgtól az utolsó évekig (1530–1541).

A wormszi birodalmi gyűlés előtt (1520)

1520-as év a reformátor életművének talán a legtermékenyebb éve. Három évvel vagyunk a kilencvenöt tétel vitára bocsátása után, s egy évvel a drámai wormszi birodalmi ülés előtt. Ebből az esztendőből öt jelentős írás került a válogatásba.

Az első, *A jó cselekedetekről* szóló, amelyet magyarul először Takács János hódmezővásárhelyi lelkész jelentetett meg 1937-ben, másodszer 1992-ben jelent meg, mindkét alkalommal magánkiadásban. Szükség volt erre az írásra, hiszen sokan félreértették Luthert: ha az ember ingyen, kegyelemből, hit által igazul meg, akkor miért van szükség a jó cselekedetekre? Luther mindvégig hangsúlyozza, hogy a cselekedetek önmagukban valóban nem üdvözítenek, de az igazi hitből jó cselekedetek fakadnak. Mindezt a Tízparancsolat magyarázatával teszi: az első tábla az ember és az Isten kapcsolatára (a hitre), a második az embernek az embertársára vonatkozó kapcsolatára (a jó cselekedetekre) vonatkozik. Az előbbiből következik az utóbbi, és nem fordítva.

A római pápaságról szóló iratát Augustin Alveld

ferences szerzetes, „a hírhedt lipcsei romanista” ellen írta. Luther itt élesen elítéli a katolikus tipologikus magyarázatot, amely az ószövetségi Ároni papságban a péteri primátus előképét látja, s itt és majd számos más alkalommal is részletesen kifejti Mt 16,18 és Mt 18,18; illetve Jn 20–21 értelmét, miszerint az egyház feje csak Krisztus lehet, és nem Péter, hiszen Krisztus a valódi kőszikla, a botránkozás köve, amit az építők elvetettek, s amire épülnek az apostolok és az egyház. Majd látni fogjuk, hogy Luther csak a – nevezzük így – a „romanista kauzális” tipológiát veti el, ami a jelen struktúrákat akarja a múltbeli analógiákkal magyarázni; ám egész életművét, nyelvezetét, gondolkodását áthatja a „biblikus tipológia”, a jövőre irányuló lelki látásmód.

A német nemzet keresztény nemességéhez című írásában Luther annak a három falnak a lebontását követeli, amelyet a pápaság a maga hatalmi érdekében épített ki: az első fal az, hogy a papság és a világiak között isteni különbség van; a második fal, hogy csak a pápa magyarázhatja helyesen a Szentírást; a harmadik fal pedig az, hogy csak a pápa hívhatja össze az egyetemes zsinatot. Luther a nemesség alatt az egész világi rendet érti; az írás a világiaktól (mai szóval: a laikusoktól) várja az egyház megújulását. Ez az az írás, amelyben magát Isten „udvari bolondjának” (*Hofnar*) nevezi, amint erre Eric W. Gritsch magyarul is megjelent könyvének a címe utal. Luther Pál apostollal együtt vallotta a kereszt és az igehirdetés bolondságát: ebben a világban a bolondok az igazi bölcssek, s akik magukat bölcsnek gondolják, valójában szánalomra méltó bolondok (1Kor 1). Luther a pápaság legnagyobb bűnének azt tartja, hogy világi hatalomra tör: a pápa, az egyház akar a császáron és a világon is uralkodni; ez pedig ellentétes a krisztusi törvénnyel: „Minél közelebb jutunk Rómához, annál távolabb esünk a kereszténységtől.” (194. o.)

Az egyház babiloni fogsága című, szintén 1520-ban írt könyv méltán a leghíresebb és sok kortárs szemében leghírhedtebb lutheri irat. Már a cím is egyértelműen jelzi a lutheri (tehát nem romanista) tipologikus gondolkodást: Babel, Nimród, majd Babilon a Bibliában a romlás szimbóluma is egyúttal, s az egyház babiloni fogsága

kifejezésen Luther a krisztusi kereszténység középkori megromlását érti. Amíg *A német nemzet keresztény nemességéhez* írt könyvében Luther azokat a külső falakat rombolta le, amelyeket a pápaság önmaga hatalma érdekében húzott fel, addig *Az egyház babiloni fogságáról szóló könyvecske* a római rendszer benső „szentélyébe” hatol be, és a pápaságnak a hét szentségről szóló tanát, a kereszténységet „megkötöző” római, szakramentális rendszer bilincseit kívánja széttörni. Ebben az írásban üzen először nyíltan hadat a transzszubsztanciáció, át-lényegülés tanításának, ami szerinte elhomályosította az úrvacsora igazi értelmét: a mise nem áldozat (*sacrificium*), amit a pap mutat be az ún. „haragvó Isten” kiengesztelése érdekében, hanem Istennek Krisztusban adott ajándéka (*beneficium*), amit csak el kell fogadnunk. Luther a szentségek mágikus felfogása helyett a hit elsődlegességét hangsúlyozza: „Nem a szentség, hanem a szentségbe vetett hit igazít meg.” (285. o.)

A könyv érdekessége, hogy (az 1518-as sermóhoz hasonlóan) a könyv elején Luther a bűnbánatot még külön szentségként képzei el, és csak a könyv végére tisztul le számára is, hogy a valóságban csak két szentség (Krisztus ígéretéhez kapcsolódó jel) van: a kereszttség és az úrvacsora. A jelen kiadás unikuma, hogy – különösen a házasság kapcsán – olyan részeket is közöl, amelyeket általában kihagytak a Luther 1546-ban bekövetkezett halála utáni kiadásokból. A könyv hangvétele miatt a reformáció sajnos végleg elvesztette a nagy humanista, Erasmus támogatását, ugyanakkor azonban Luther egyik akkori ellenfele, Bugenhagen e könyv hatására lett a reformáció odaadó hívévé. *Az egyház babiloni fogsága* ebben a kötetben jelenik meg az eredeti teljes terjedelmében; ugyanis a Luther halála utáni kiadások rövidítettek voltak; korábban a Masznyik-kiadás is azt vette figyelembe.

A drámai wormszi birodalmi gyűlés előtti korszak, de talán az egész lutheri életmű legszebb alkotása *A keresztény ember szabadságáról* (*De liberate homine Christiana*) című írás. Ha nem kifejezetten keresztény hallgatóknak akár a spiritualitás történetéről, akár a reformáció korszakáról tartok kurzust, ezt a remekművet mindig elolvastatom, s a hallgatóim is nagyon kedvelik.

A X. Leó pápához írt 1520 őszi békülékeny előszót az LVM 7-ben (196–204. o.) olvashatjuk. A Masznyik-fordítás a német szöveget vette alapul, amíg Pröhle Károly 1983-as, majd 1996-os fordítása a latin nyelvűt, ami pontosabb, s ezért a jelen válogatásba is ez került bele. Mint tudjuk, a lutheri teológia egyik fontos ismérve, hogy Isten mélysége és a hit titka sokszor csak paradoxonokkal ragadható meg. Ilyen híres paradoxon a könyv bevezető tétele: „A keresztény ember szabad ura mindennek, és nincs alávetve senkinek. A keresztény ember szolgálja mindennek, és alá van vetve mindenkinek.” (346. o.) Luther a lélek és a test kettősségére építi fel ezt a teológiát: a lélek szerint hitben szabadok, sőt egyenesen királyok és papok vagyunk, hiszen Krisztushoz tartozunk. A Krisztus-hit legnagyobb ajándéka, hogy egybeköt bennünket, a menyasszonyt a vőlegénnyel, Krisztussal. Isten nem önmagunkért, hanem a Krisztustól kapott jeggyűrűnkért fogad el bennünket igaznak (352. o.). A „csodálatos csereviszony” tesz minket szabaddá és minden ember urává. Ugyanakkor, amiképpen Krisztus is szolgálva lett, nekünk is szeretettel kell szolgálni embertársainkat. A hitből fakadó szabad szeretet, önkéntes engedelmség klasszikus lutheri tanítása ez.

Worms és Augsburg között (1522–1530)

Luthernek ebből a korszakából öt írást válogatott be a kötetbe a szerkesztő.

Az oltáriszentség két színe című irat 1522-ben született, nem sokkal a híres *Invocavit*-prédikációk elmondása után (LVM 6, 215–238. o.). Luther itt már kétfrontos harcot folytatott: egyrészt a római felfogás, másrészt Karlstadt rajongó, képromboló felfogásával szemben. Szükségszerűen érinti a gyónás és a képek körül kialakult vitát is. Itt is érvényesül a hit lutheri szabadságának gondolata: „Minthogy azonban hitre senki sem kényszerítendő, nem szabad az oltártól ama papokat elűzni, akik azokat meg akarják tartani [...] a titkos gyónást nem szabad megparancsolni, de még kevésbé akadályozni [...] bár én nem erőltetem a dolgot,

mégis azt tanácsolom ráadásul, hogy örömet gyónj, mielőtt a szentséghez járulsz, vagy legalább ne vesd meg azt.” (405. o.) A két szín alatti úrvacsorát a Biblia tanítása szerint kell gyakorolni, s nem az emberek tanítása szerint: a Krisztusról való helyes tanítás a lényeg, akár Luther, Claus vagy György mondja azt: „A személlyel ne törődjél, ámde a tant vallanod kell.” (412. o.)

Az emberi tanítások kerülése (1522) is szintén egy nagyon népszerű irat: „...az emberi tanítást nem azért kárhoztatjuk, mert emberek tanításai (mert hisz különben el akarnánk őket viselni), hanem azért, mert az evangélium és a Szentírás ellen valók.” (433. o.)

A *Felelet Henrik angol királynak* talán a legélesebben, mondhatnánk a legdurvábban fogalmazott Luther-irat. Tudjuk, a fiatal király *Az egyház babiloni fogsága* ellen, a hét szentség védelmében (*Assertio septem sacramentorum*) írt könyvével nyerte el a pápától a „hit védelmezője” (*fidei defensor*) címet. Luther megszólítása is provokatív, hiszen Henriket nem „Isten kegyelméből”, hanem az Isten haragjából (*Ungnade*) való uralkodónak nevezi (441. o.). Luther nem tartózkodik a kemény képek használatától: „Anglia királya más hazugok módjára az Írást átutorja s elhallgatja, és a pókhoz hasonlóan az illatos rózsából csupa mérget szív.” (445. o.)

Luther már őszintén sajnálja, hogy Wormsban a császár előtt annyira megalázta magát, hogy tanítását hajlandó volt alávetni a bírácoknak, most viszont már egyértelműen vallja, hogy „a pápaság az ördögök fejedelmének legdühösebb szörnyetege, amelyet valaha a földre bocsátott” (448. o.). Egy példa Luther vitriolos stílusára: „Ha Anglia királynak szabad a maga hazugságait ilyen szemérmetlenül árasztania, úgy nekem viszont szabadságomban áll, hogy azokat nyugodtan az ő nyakába borítsam. Mert ezzel egész keresztény tanításomat ócsárolja, és a maga piszkát az én királyomnak, a dicsőség királynak, tudniillik Krisztusnak koronájára keni – akinek tanítását én hirdetem. Ezért azután ne csodálkozzék, ha én meg a piszkot az én Uramnak koronájáról az ő koronájára kenem, és az egész világ előtt hirdetem, hogy Anglia királya hazug és nem jóra való ember.” (449. o.) Luther ebben az iratában a Szentírás

elsődlegességét védelmezi az emberi, illetve az egyházi hagyománnyal szemben, s ismét hangsúlyozottan mutat rá arra, hogy a mise nem ember által bemutatott áldozat, hanem Isten ajándéka, Krisztus testamentuma (468. o.), s az áldozat igazi értelméről Anglia királynak a híres 51. zsolnárt (*Miserere*) ajánlja figyelmébe (473. o.).

Anglistaként hadd tegyek itt egy rövid kitérőt: 1521-ben Angliában nyilvánosan elégették Luther könyveit, s a nagy humanista Morus Tamás, az *Utopia* szerzője is írt egy latin nyelvű könyvet *Responsio ad Lutherum* címen, majd miután engedélyt kapott London püspökétől, hogy tanulmányozhassa az eretnekek műveit, 1529-ben immár angolul jelenteti meg a *Dialogue Concerning Heresies* című könyvét, amelyben Luther és az angol bibliafordító William Tyndale munkáit támadja. A történelem ironiája, hogy a pápától a „hit védője” címet elnyert VIII. Henrik szakít majd látványosan Rómával, s uralkodása idején Angliában is kezdetét veszi a reformáció. Ebben a korszakban ezrével halnak mártírhalt hitükért mindkét oldalon: Morus Tamás a katolikus hitéért, William Tyndale a protestáns meggyőződéséért lesz vértanú. Ebből a korszakból származik az intelm *A német lovagrend lovagjaihoz, hogy kerüljék a hamis szüzességet, és a helyes házassági erkölcs felé forduljanak* (1523).

A következő irat 1524-ben született: *Az új bálvány és ősi ördög ellen, akit Meissenben szentté akarnak nyilvánítani*. A 11. században élt s a császárával konfliktusba keveredett Benno meissen püspököt VI. Adorján pápa kanonizálta, aki München egyik védőszentje lett. Luther itt sem Benno személyét kritizálta, hanem azt fejté ki részletesen, hogy mit tanít a Biblia az igazi szentekről.

Az Augsburgi birodalmi gyűlés idején keletkezett iratok (1530)

Luthert birodalmi átok sújtotta, s nem utazhatott személyesen Ausgurgba, az V. Károly által összehívott birodalmi gyűlésre, s ezért János választófejedelem tanácsára a tartomány déli határára, az Augsburghoz legközelebb eső Coburg várába költözött, ahol 1530. április végtől

1530. október elejéig tartózkodott. Ez az időszak Luther számára a legtermékenyebbnek bizonyult az LVM 7-ben közölt (513–558. o.) mintegy harmincöt levél, valamint az LVM 5-ben megjelent *Confitemini zsoltármagyarázat* (557–603. o.), az *Ezópusi fabulák* (610–620. o.) és a *Nyílt levél a fordításról* (626–640. o.) is erről tanúskodik. Jelen kötetünk (LVM 2) két fontos egyházvédelmi iratot tartalmaz a coburgi magány korszakából.

Az első, *A tisztítótűzről szóló tan visszavonása*, amelynek már a címe is eleve ironikus, hiszen az Ágostai hitvallás tételei közül éppen ez az egyik olyan tanítás, amelynek a visszavonására Luther nem hajlandó. Luther ellenfelei, a szofisták egyszer a Makkabeusok második könyvének egy passzusára (2Makk 12,43–45; Vulg); másodszer az egyik zsoltárra hivatkoznak (Zsolt 66,12); ám Luther írásmagyarázóként mutat rá: a Makkabeusok könyve egyrészt nem az elsődlegesen kanonizált Szentírás része (524. o.); s az idézett zsoltárban nemcsak tűzről, hanem vízről is szó van. Továbbá részletesen elemzi a purgatórium védelmében felhozott Jel 14,13; ill. 1Kor 3,15-öt. Luther vérbeli írásmagyarázóként veszélyesnek véli, ha az Írásból egy részletét kiragadunk: „...az a veszedelem fenyeget aztán, hogy végül is a szövegtől elkalandozunk, és az igazi értelmet elveszítjük, és a téves értelmezésből és tréfából hitcikk lesz.” (537. o.) Végezetül a zsoltárok helyes olvasására világít rá, amelyek „azért írtak, hogy általuk a hitet gyakoroljuk és megtanuljuk, és nem azért, hogy általuk a lelkeket helytelen értelmezésük alapján a tisztítótűzből kiszabadítsuk” (543. o.).

Legnagyobb élményt számomra – a most sajnos csak először olvasott – *A kulcsokról* szóló irat jelentette a kötetben. Luther itt igazán elemében van; a coburgi magánynak egyik talán leginkább pengéles írásáról van szó. Ez talán azzal is magyarázható, hogy a szöveg első változatával Luther maga sem volt elégedett; öniróniával „lutheri szószátyársággal” jellemezte az első változatot, s talán ezért is sikerülhetett annyira jól ez az írás, hogy a 21. század olvasójára is katartikus hatást gyakorol. A mai olvasó fülének talán idegenül cseng a „kulcsok” (*clavis*) fogalma, noha alapvető kérdésről: az egyház és a világ kapcsolatáról, az egyházi hatalomról, az oldás és a kötés

kérdéséről van itt szó. A középkorban Mt 16 és Mt 18 sajátos értelmezésével nemcsak a trón és az oltár összefonódását, hanem az egyháznak (a pápának) a világ (a császár) feletti hatalma igazolását kívánták alátámasztani.

Luther fantasztikus nyelvi leleménnyel (tévedőkulcs, kötőkulcs, oldókulcs, találókulcs, tudókulcs, hatalomkulcs, álkulcs, tolvajkulcs) s gyakori szarkazmussal fejti ki a törvény és az evangélium, a világi és a földi hatalom megkülönböztetésének elengedhetlenségéről szóló nézeteit, nevezetesen, hogy a kulcsok hatalma: az oldás és a kötés csak a lelki dolgokra és nem a világi vagy az egyházi törvénykezésre vonatkozik. „Krisztus a maga kulcsait az egyháznak a mennyországért, és nem a föld országáért adta, amint mondta: oldva legyen a mennyben.” (580. o.) Luther tehát elutasítja az „uralkodás kulcsát”, a „hatalomkulcsot” ugyanúgy, mint a hamis „tudókulcsot”. Rámutat a kulcsok igazi szerepére: „Mert a kötőkulcs a törvény dolgát végzi, és a bűnösnek hasznos és jó azáltal, hogy neki szolgálatot tesz, feltárja előtte bűnét, inti őt Isten félelmére, megretenti, és bünbánatra s nem romlásra serkenti. Az oldókulcs az evangélium dolgát végzi, édesget kegyelemre és irgalomra, vigasztal és ígér életet és üdvösséget a bűnbocsánat által [...] És mindkét kulcs fölötté szükséges a kereszténységben; értük soha elég hálát nem adhatunk Istennek.” (595. o.) Irodalmi szempontból külön érdekessége az írásnak, hogy a második részbe a reformáció irodalmában nem szokatlan forma illeszkedik: egy evangélikus laikus, aki egy (vagy több) romanista (katolikus) ellenféllel folytat párbeszédet, illetve vitatkozik.

Augsburgtól az utolsó évekig (1530–1541)

Luthert szokás – a *sola scriptura* elvre való hivatkozással – némi egyoldalúsággal, csak az ige, a Szentírás felfedezőjeként emlegetni, aki egyrészt az Isten beszédét, másrészt az egyéni lelkiismeretet szabadította fel az egyházi hagyomány fogságából. Protestáns egyoldalúság „csak” a Szentírásra és az egyéni lelkiismeretre hivatkozni, s úgy gondolni, hogy a közösség, az egyház kérdése másodlagos csupán. Nem véletlenül viseli a LVM 2 ezt a címet: *Felelősség az egyházért*.

Luther ebben a kötetben, de különösen is az utolsó részben; tehát az ágostai hitvallás elfogadása után élete utolsó évtizedében két fontos iratban is ekkleziológiai kérdésekkel foglalkozik. Sokan támadták azzal, hogy ő az egyház lerombolója, az egység megbontója; s így feletetet kellett keresnie és adnia arra az alapvető kérdésre, hogy mi az egyház. Erről szól a *Zsinatokról és az egyházzal* szóló 1539-es könyv és az 1541-ben írt *Hurka Gyurka ellen* című írás.

A könyv első része a római egyháznak a zsinattal kapcsolatos felfogását bírálja, a második feltárja az egykori zsinatok jelentőségét; s a harmadik fejezet szól az egyház hét ismertetőjeléről (*notae ecclesiae*). Amíg a Masznyik-kiadás az egész könyvnek csupán egynegyedét tartalmazta – bár a jelen válogatás sem törekedett a teljességre, mivel elhagyta az ókori zsinatokra vonatkozó ismertetést a középső fejezetből –, addig a mostani kiadás lényeges részek magyarításával egészítette ki a száz évvel ezelőtti fordítást.

Hogyan Luther számára mennyire fontos az egyház, már a bevezetőjének néhány mondata is elárulja: „Maga Krisztus az egyházáért halt meg, hogy az el ne vesszen, hanem megmaradjon.” (610. o.) „Mi készek vagyunk szőröstül-bőröstül elpusztulni, csak az egyházat ne érje baj vagy kár, amennyire ez tőlünk függ.” (613. o.) Luther szerint az egyház hét ismérve, amit szerinte akár „hét szentségnek” is lehetne nevezni, a következők: 1. Isten ígéje. „...mert maga a Szentlélek vezeti, avatja és szenteli az egyházat, vagyis a keresztény, szent népet, az Igével, nem a pápa a kenetével, ami ujjakat, ruhákat, kelyheket és követeket avat és szentel.” (651. o.) [...] „...az ige az első és fő szentség, ez szüli, tartja, táplálja az egyházat.” (652. o.) 2. A keresztség. „Az se tévesszen meg, hogy ki az, aki megkeresztel. Nem a keresztelőé a keresztség, nem is neki adatott, hanem a megkeresztelendőé, aki számára Isten adta és rendelte.” (653. o.) 3. Az oltári szentség (úrvacsora). 4. A kulcsok hatalma. „A pápa két kulcsával, amelyekből tolvajkulcsot csinált, mit se törődj [...] A kulcsok nem a pápáé, hanem az egyházé [...]” (654. o.) 5. Az egyházi szolgák elhívása. Luther fontosnak tartja, hogy a rend érdekében az egyházban legyenek külsődlegesen

is elhívott szolgák. Ennél az ismérvnél Luther a többi ismérvhez képest aránytalanul hosszasan értekezik a lelkész személyéről, a házasság kérdéséről. 6. Imádság. 7. Az üdvösséges szent kereszt. Luther tanításának egyik alappillére nemcsak a *theologia crucis*, hanem az *ecclesia crucis* is; vagyis az igazi egyházat onnan lehet felismerni, hogy azt üldözik, mert erősen ragaszkodik Isten ígéjéhez. „Ahol ilyen megpróbáltatásokat látsz, tudd, hogy ott Isten szent népe van.” (663. o.)

1541-ben született meg a magyarul eddig még nem hozzáférhető, ám stílusában Luthernek leginkább nyers, provokatív írása. Az írás háttéré II. Henrik braunschweig-wolfenbütteli herceg és Hesseni fülöp tartománygróf, illetve János Frigyes választófejedelem közötti konfliktus. Henrik saját tartományurát nevezte Hurka Gyurkának (*Hans Worst*), s Luther ezt a csúfnévet Henrik ellen fordította. Az írás témája az igaz és a hamis egyház közötti különbségtétel. Luther szópárbájának élesen gúnyos, a trágárságot sem nélkülöző hangneme sok kortársat megbotránkoztatott; s ezért később olyan latin és német nyelvű utánnyomások készültek, amelyek csak az igaz és a hamis egyház összehasonlítására szorítottak. Ebben az írásban Luther az igaz egyháznak immár tíz ismertetőjelét (*notae ecclesiae*) veszi számba: 1. a keresztség; 2. az oltáriszentség (úrvacsora); 3. a kulcsok hatalma; 4. az egyházi szolgálat (a prédikatori tisztség megtartása); 5. az Apostoli hitvallás; 6. a Miatyánk; 7. a világi hatalom tisztelete Róm 13 alapján; 8. a házasság mint Istentől rendelt örömteli intézmény fenntartása; 9. a szenvedés vállalása; 10. az ellenséggel nem folytatnak háborút, hanem imádkoznak az ellenfeleikért. Luther szerint ez az eredeti, igazi egyház, a pápa egyháza viszont elszakadt az igaz egyháztól, s az „ördög iskolája” lett. Ezek után Luther a hamis egyház tizenkét ismertetőjelét (búcsúk, zarándoklatok stb.) sorolja fel, amelyeket most nem részletezhetünk.

Összefoglalva: ezzel a kötettel a Magyarországi Evangélikus Egyház Reformációi Emlékbizottsága és a Luther Kiadó igen értékes kötetet adott nemcsak az egyháznak, hanem a magyar kultúrának.

Fabiny Tibor